

actualized as a structural and functional component of the subject's creative and thinking activity. The synthesis of philosophical and psychological approaches will be seen as universal, because we will take into account both general and specific specifics of the imagination, and thus its understanding as both functional and active will more actively contribute to the exploration of the potential of the subject in search of a new one. The problem of actualization of creative imagination in the structure of cognition is seen as one of the fundamental problems of the psychology of creativity as an epistemological one. We believe that the study of structural and functional features of various forms and mechanisms of the cognitive process will be the subject of a separate field of psychology of creativity, namely – epistemological. In our research context of the epistemological psychology of creativity there is a study of the phenomenon of imagination as an actualized essence in the structure of creative-thinking process. Therefore, in order to understand the need for the problem of understanding the psychology of creativity as epistemological, it is necessary to delve deeper into its central issues, the question of which will be the construction of a new one.

Keywords: creative imagination, creativity, cognition, philosophical and psychological approach, epistemological psychology of creativity.

Отримано 14.11.2019

УДК 159.922

Ваганова Наталія Аркадіївна

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ваганова Н. А. Передумови розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку. У статті розглядаються передумови розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку та становлення творчої особистості дошкільника в процесі розвивальної взаємодії, описуються принципи саморозвитку дитини, формування у неї інтегративних і творчих якостей особистості в умовах інноваційного освітнього простору. Показано, що дошкільний вік має виключне значення для розвитку здібностей, особистісних якостей та загальної обдарованості дитини. У статті також розглядаються питання загальної сутності творчого процесу, творчого мислення, особливості розвитку творчих пізнавальних процесів у сучасних дітей та розкриваються загальні закономірності розвитку пізнавальних здібностей у старшому дошкільному віці.

Ключові слова: творче мислення, творча особистість, когнітивний розвиток, пізнавальні здібності, творча діяльність, старший дошкільний вік.

Ваганова Н. А. Предпосылки развития творческого мышления детей дошкольного возраста. В статье рассматриваются предпосылки развития творческого мышления у детей дошкольного возраста и становления творческой личности дошкольника в процессе развивающего взаимодействия, описываются принципы саморазвития ребенка, формирования у него интегративных и творческих качеств личности в условиях инновационной образовательной среды. Показано, что дошкольный возраст имеет исключительное значение для развития мыслительных процессов, способностей, личностных качеств и общей одаренности ребенка. В статье также рассматриваются вопросы по общей сущности творческого процесса, творческого мышления, особенности развития творческих познавательных процессов у современных детей и раскрываются общие закономерности раз-

вития познавательных способностей, которые могут быть применимы и к определению детской одаренности.

Ключевые слова: творческое мышление, творческая личность, когнитивное развитие, познавательные способности, творческая деятельность, старший дошкольный возраст.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Динамічно наростаюче ускладнення сучасного екологічного простору повсякденного професійного і побутового буття ставить перед наукою в цілому і в окремих її галузях дуже непрості актуальні завдання по дослідженню системного стратегічно-тактичного мислення. Дослідження творчого мислення в сферах науки та освіти є самостійною, але багатоплановою проблемою, яка становить інтерес не лише для психології, а й для цілої низки наук, зокрема педагогіки, філософії і соціології та інших. Необхідність поглибленого вивчення проблеми розвитку творчого мислення пов'язана з розробкою подальших нових психолого-педагогічних аспектів розвивальної взаємодії, засобів стимулювання творчої активності, готовності до розв'язання творчих задач за умов інформаційної насиченості, та взагалі до готовності до творчої праці в різних сферах діяльності.

Формулювання цілей. Метою даної статті є психологічний аналіз передумов розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку творчого мислення в дитячому віці привертає все більше уваги вітчизняних і зарубіжних психологів як проблема дослідження загального розумового розвитку дітей дошкільного віку, їх мисленнєвої діяльності в умовах існуючого інформаційно-насиченого середовища сучасного світу (О.М. Д'яченко, В.Т. Кудрявцев, В.С. Мухіна, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, О.Є. Озерова, Т.О. Піроженко, М.М. Поддяков та ін.).

Так, ще Ж. Піаже вважав вихідною точкою розумового розвитку дитини мислення, яке не спрямоване на дійсність, а так зване міражне мислення або уява, як первинна форму дитячої свідомості, враховуючи те, що маленькій дитині ще важко навчитися відрізняти свої фантазії від реальності. У своїх дослідженнях Піаже пов'язував розвиток мислення з розвитком символічної функції, а пізнавальну уяву розглядав як особливу форму репрезентативного мислення, яка дозволяє дитині передбачати зміни оточуючої дійсності. Лише у старшому дошкільному віці, за думкою вченого, дитина вже починає враховувати реальність і пристосовуватися до неї, а дитячий егоцентризм виступає перехідним ступенем від пізнавальної уяви до реалістичного мислення [9].

О.Є. Озерова, досліджуючи розвиток творчих перцептивних процесів у дітей, вважає, що «тренування» творчого мислення у дітей починається з уміння бачити предмети і об'єкти в навколишньому житті, які можуть бути вдосконалені, змінені або «перебудовані». Для цього дітям необхідно пропонувати завдання на розвиток творчого мислення, а саме: завдання на бачення, вдосконалення, зміни, перетворення, з'єднання предметів та об'єктів оточуючого середовища. Всі ці операції, які можуть легко простежуватися в будь-якому продукті людської творчості, повинні бути «пропущені» через свідо-

мість дитини та підкріплені конкретними видами її продуктивної діяльності. Наприклад, завдання дитині уважно придивитися навколо і побачити все те, що є позитивним і вимагає збереження, і те, що, навпаки, вимагає виправлення, вдосконалення, або зміни. Діти повинні зрозуміти, що саме бачення такої необхідності є першим кроком до творчості. Дослідниця зазначає, що вміння самостійно ставити проблеми і бачити необхідності змін, вдосконалення або збереження повинно формуватися в певній системі, направлений на всесторонній обхват реальності, а саме: на предметний світ речей, що вимагає досконалості; на світ техніки; людські відносини; світ мистецтва; це може бути й учбовий процес чи конкретні предмети і правила [7].

Наступним важливим кроком та передумовою розвитку творчого мислення у дітей будуть завдання щодо формування здібностей до творчості через різні види діяльності. Наприклад, це можуть бути творчі завдання, що спрямовані на розвиток у дітей творчих перцептивних процесів, а саме: творчого сприймання, пам'яті, дивергентного мислення, творчості взагалі. Так, В.В. Давидов (Давидов, 1998) зазначав, що самоцінність дитинства полягає саме в тому, що різноманітні види діяльності, які властиві дошкільному віку, дитина має здійснювати за власним бажанням, а сам процес їх виконання насамперед повинен приваблювати дітей і сама діяльність має бути для них бажаною, і тільки тоді, здійснюючи різні види такої діяльності з позитивними емоціями, дошкільники будуть опосередковано навчатися, набувати знань, вмінь та навичок і, головне, розвиватися як творча особистість.

Як відомо, за багатством проявів творчості вік 5-7 років називають «золотим періодом» дитинства. Саме в дошкільному віці порівняно з іншими віковими періодами, виникають особливо сприятливі передумови розвитку здібностей, обдарованості дітей, забезпечується різнобічний розвиток психічних якостей особистості. Дослідження Л.А. Венгера, О.М. Д'яченко, О.М. Матюшкіна, М.М. Поддякова, О.І. Савенкова та ін. доводять, що підвищена розумова активність є характерною рисою дитинства, яка виражається в природньо обумовленій потребі дитини в розумових враженнях і інтелектуально-пізнавальних діях, а домінуюча у дітей дошкільного віку пізнавальна активність виражається у формі їхньої дослідницької пошукової діяльності і проявляється в допитливості, спостережливості та більшій чутливості до новизни [1, 2, 6, 8].

Найбільш загальною характеристикою і «механізмом» розвитку творчих здібностей дошкільників, на думку О. М. Матюшкіна і О.І. Савенкова, є яскраво виражені пізнавальні потреби, які виступають у формі дослідницької пошукової активності дітей, а початок творчості «лежить» у стихійному експериментуванні та пізнавальній пошуковій діяльності, яка направлена на подолання невизначеності проблемної ситуації [6, 8].

Так, автори, аналізуючи різні види творчості дітей, доходять висновку, що ядром творчості в дошкільному віці виступає саме пошукова діяльність, в якій проявляється і природна допитливість, і пізнавальна активність, і творча трансформація дитиною нових знань і досвіду. Прикладом

ранньої обдарованості є, так звані вундеркінди, діти з надзвичайно яскравими успіхами в якійсь певній діяльності, з дуже високим й раннім розвитком пізнавальних здібностей та окремих процесів, таких як феноменальна пам'ять, спостережливість, допитливість, яскраво виражені уява та наочно-образне мислення.

Л. А. Венгер, досліджуючи розвиток пізнавальних здібностей, розглядає пізнавальну діяльність дошкільників як активну творчу діяльність з придбання і використання знань, яка характеризується пізнавальною активністю, активною перетворюючою позицією дитини як суб'єкта цієї діяльності і визначає структуру пізнавальної діяльності, що складається із чотирьох компонентів: пізнавального інтересу, пізнавальних здібностей, пізнавальних способів дій та пізнавальних вмінь дитини [1].

Пізнавальні здібності відносяться до загальних здібностей і включають в себе здатність дитини до довільної уваги й сприймання, до довільної пам'яті і логічного мислення, а також до творчій уяви і фантазії. Саме від пізнавальних здібностей, які охоплюють сенсорні, інтелектуальні та творчі здібності, залежить успішне оволодіння будь-яким видом діяльності, а завдяки пізнавальному інтересу, як пізнавальної спрямованості на об'єкт пізнання, у дітей виникає пізнавальна активність, що пов'язана з позитивними емоційними переживаннями.

За дослідженнями психологів, основними показниками прояву творчих здібностей у дітей будуть виступати такі показники як:

- оригінальність як здатність до генерації ідей, до нових оригінальних рішень;
- допитливість, відкритість та інтерес до усього нового;
- швидкість і гнучкість думки, що включає в себе кількість ідей та здатність швидко і без зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу;
- добре розвинута навичка переносу, яка забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ до іншого, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів у ситуаціях невизначеності [2, 4, 6].

Виклад основного матеріалу. Процес творчості починається з уміння творчо мислити та самостійно бачити проблеми, що існують в навколишньому житті. Різниця між «шаблонним» та творчим мисленням полягає в «перетворюючому баченні», що завжди пов'язане з доцільністю і необхідністю, в умінні бачити також позитивні і негативні явища соціального життя, які вимагають виправлення або збереження. З останнім зв'язано й уміння бачити власні недоліки та особистісні якості, на які можна спиратися, а які компенсувати або виправляти.

Що включає в себе творче мислення? В першу чергу, це такі якості розуму, як спостережливість, уміння зіставляти і аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і залежності, закономірності і т.д. Творче мислення та високий рівень розвитку творчих здібностей дозволяють дитині успішно та самостійно виконувати яку-небудь учбову або іншу діяльність.

Як відомо, саме творча діяльність більш за все притаманна дітям дошкільного віку і є для них органічною: ефект новизни, оригінальності, емоційної виразності як характеристик творчості відповідають самій природі дитинства, його позитивним відношенням до художніх форм пізнання. Але для того, щоб творча діяльність мала розвиваючий вплив, необхідна обов'язкова умова: дитина має бути включена в активну діяльність, так як оптимальність особистісного розвитку залежатиме не стільки від змісту і характеру дитячої діяльності, а скільки від активності самої дитини.

Процес становлення творчої особистості дитини в творчій діяльності включає проходження декількох етапів, таких як «пробудження», наслідування, перетворення, етап альтернатив, у процесі яких відбувається гармонізація та становлення творчої індивідуальності особистості (Баришева Т.А., 2004). «Портрет» творчої особистості складається з таких складових як творча мотивація, естетичні й емоційно-креативні властивості, інтелектуально-творчі здібності і творча фантазія, а також комунікативно-творчі здібності [3].

Якщо розглядати старший дошкільний вік, то у процесі мислення дитини 5-7 років ще переважає спрямованість на вирішення конкретних завдань, які пов'язані з предметно-ігровою діяльністю: грою, малюванням, конструюванням, ліпленням, елементарними трудовими процесами. Узагальнення дітей старшого дошкільного віку частіше охоплюють зовнішні ознаки, які мають відношення до практичного застосування предметів у їх ігровій діяльності. Старшому дошкільнику вже доступне розуміння багатьох причинних зв'язків між явищами, але це розуміння майже не виходить за межі його невеличкого власного досвіду. Процеси мислення дітей дошкільного віку взагалі більш пов'язані з діями, тому й називається такий вид мислення наочно-дієвим, пізніше у дітей вже з'являється образне та словесно-логічне мислення, в змісті якого переважають образи, більш-менш узагальнені уявлення про оточуючі предмети та об'єкти.

Взагалі, у дітей дошкільного віку значне місце займають безпосередні уявлення, які іноді утруднюють необхідне «відволікання» від конкретного для того, щоб зрозуміти абстрактне, але поступово, у процесі навчання, формується вміння абстрагуватися від конкретного та вміння давати нескладні пояснення і узагальнення, робити висновки.

Як було вищезазначено, розвиток творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку та їх вміння самостійно ставити проблеми і розв'язувати творчо-пізнавальні задачі формується у процесі особистісної взаємодії дитини з дорослим у певній системі. Специфіка розвитку ж такої взаємодії обумовлена змінами соціального контексту, особливостями когнітивного та особистісного розвитку сучасних дітей в умовах існуючого інформаційно-насиченого середовища, але у той же час не можна ігнорувати і роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, які лежать в основі формування і реалізації індивідуального обдарування дітей в новому освітньому середовищі. У зв'язку з цим головною метою повинна стати розробка психо-

логічних програм розвитку творчого мислення на різних вікових рівнях, у різних сферах діяльності, а також розробка психологічних технологій активізації творчих можливостей як індивідуальних, так і колективних.

Отже, у процесі взаємодії з дорослими відбувається розвиток усіх компонентів пізнавально-творчої діяльності дітей, розвиток їх творчих здібностей та пізнавальних вмінь, під час спілкування, в навчальній та ігровій діяльності, на музичних та художньо-творчих заняттях. Але будь-яка творча діяльність (ігрова, театралізована, образотворча тощо) обов'язково повинна спиратися на принцип єдності всіх сфер життєдіяльності дитини, а саме: емоційної, комунікативної та пізнавальної, що передбачає забезпечення всіх аспектів психічного розвитку особистості: інтелектуального, емоційно-вольового, а також культурологічного і духовного розвитку дитини. Якщо ми говоримо про дошкільний вік, то, зрозуміло, що значна роль буде належить іграм, зокрема сюжетно-рольовим, як провідному виду діяльності в дошкільному віці, у процесі яких у дітей розвиваються такі психічні процеси як сприймання, мислення, уява, пам'ять, а також мова, комунікативні здібності, особистісна і мотиваційна сфери. Так, у ігровій діяльності, яка є своєрідною формою активного пізнання навколишнього світу, у дошкільників розвивається самосвідомість, формується здатність до супідрядності мотивів, розуміння свого «Я» в системі відносин з оточуючими, прагнення і вміння оцінювати свої вчинки, поведінку інших дітей та дорослих.

Наші дослідження творчого мислення дітей старшого дошкільного віку в процесі розв'язання творчих завдань показали можливість виявлення проявів їх творчого потенціалу, показниками якого виступають кількісні та якісні характеристики творчої діяльності дітей, такі як: продуктивність, оригінальність, поліваріативність, прояви здогадки та фантазування, швидкість досягнення результату. Нами виявлено, що високий творчий потенціал у дітей обумовлений переважним розвитком одного чи двох компонентів творчого мислення. В залежності від кількісної характеристики (оригінальність, кількість варіантів) і якісної (продукування ідей) ми можемо говорити, умовно кажучи, про величину творчого потенціалу дитини. А основним домінуючим фактором розкриття і реалізації творчого потенціалу в дошкільному віці буде створення та забезпечення сприятливих умов для стимулювання творчої активності дітей у традиційних «дитячих» видах діяльності: у грі, мовному спілкуванні, у малюванні, конструктивній, музичній, художній діяльності тощо.

Отже, дослідження дітей старшого дошкільного віку показали можливість виявлення якісної характеристики проявів їх творчого мислення, показниками якого виступають такі показники творчої діяльності дітей як: продуктивність, оригінальність, поліваріативність, прояви здогадки та фантазування, швидкість досягнення результату. Творче мислення, як і високий рівень розвитку творчих здібностей дозволяють дитині успішно, самостійно і оригінально виконувати яку-небудь ігрову, художньо-творчу або іншу діяльність.

Для діагностики творчого мислення можна використовувати оцінки експертів та спеціально розроблені відомі тести творчого мислення Дж. Гілфорда і Е. П. Торренса, в яких креативність визначається за характеристиками вербального і візуального мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість ідей. Дж. Гілфорд виділяв два типи мислення, а саме: конвергентне і дивергентне мислення, а Е. П. Торренс прирівнював креативність до творчого мислення, що пов'язане, перш за все, з процесом вирішення проблемної ситуації. Розглядаючи творче мислення як природний процес, який породжується потребою людини в знятті напруги в ситуації невизначеності або незавершеності, Е. П. Торренс припускав можливість виявляти як здатності до творчості, так і умови, стимулюючі творчий процес, а також можливість оцінювати його продукти (результати).

Висновки. Специфіка розвитку творчого мислення у сучасних дітей обумовлена змінами соціального контексту, особливостями когнітивного та особистісного розвитку дітей в умовах існуючого інформаційно-насиченого середовища сучасного світу. Дошкільний вік має винятково велике значення для розвитку здібностей дитини, особистісних якостей, оволодіння способами пізнання навколишнього світу: у дитини не тільки формуються система знань про навколишній світ і вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і залежності, міркувати, але й так само розвивається ціннісне ставлення до досліджуваних явищ, що є необхідною передумовою становлення особистості дитини.

Основні шляхи розвитку творчого мислення полягатимуть у проведенні систематичних спостережень за дітьми у будь-якій самостійній їх творчій діяльності (ігровій, конструктивній, художній тощо), які нададуть можливість дослідити схильність дітей до творчих проявів, до виявлення виду діяльності, в якому дитина проявляє себе найбільш творчо; у пред'явленні та створенні дорослими посильних для розв'язання дітьми проблемних ситуацій і різноманітних творчих завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Венгер Л. А. Формирование способностей в дошкольном детстве // Хрестоматия по детской психологии: от младенца до подростка / Ред.-сост. Г.В. Бурменская. М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2008. С. 365-381.
2. Дьяченко О. М. Специфика умственной одаренности детей дошкольного возраста // Основные современные концепции творчества и одаренности. М.: Молодая гвардия, 1997. С. 67-78.
3. Креативный ребенок: диагностика и развитие творческих способностей. Ростов н/Д.: Феникс, 2004. 416 с.
4. Моляко В. А. Психология детской одаренности. К.: Знание, 1995. 78 с.
5. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Наук.записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 22. Актуальні проблеми сучасної української психології. К., 2002. С. 221-229.
6. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей / Под ред. А. М. Матюшкина. М.- Воронеж, 2004. 192 с.
7. Озерова О. Е. Развитие творческого мышления и воображения у детей. Ростов н/Д: Феникс, 2005. 192 с.
8. Савенков А. И. Путь к одаренности: исследовательское поведение дошкольников. СПб.: Питер, 2004. 272 с.

9. *Пиаже Ж.* Интеллект и восприятие // Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969. С. 109-142.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Venger L. A.* Formirovanie sposobnostej v doshkol`nom detstve // Khrestomatiya po detskoj psikhologii: ot mladencza do podrostka / Red.-sost. G.V. Burmenskaya. M.: Mosk. psikhol.-socz. in-t, 2008. S. 365-381.
2. *D`yachenko O. M.* Speczifika umstvennoj odarennosti detej doshkol`nogo vozrasta // Osnovny`e sovremenny`e koncepczii tvorchestva i odarennosti. M.: Molodaya gvardiya, 1997. S. 67-78.
3. *Kreativny`j rebenok: diagnostika i razvitie tvorcheskikh sposobnostej.* Rostov n/D.: Feniks, 2004. 416 s.
4. *Molyako V. A.* Psikhologiya detskoj odarennosti. K.: Znanie, 1995. 78 s.
5. *Moliako V. O.* Psykholohichna teoriia tvorchosti // Nauk.zapysky In-tu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Vyp. 22. Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoj psykholohii. K., 2002. S. 221-229.
6. *Odarennost` i vozrast. Razvitie tvorcheskogo potencziala odarenny`kh detej /* Pod red. A. M. Matyushkina. M.- Voronezh, 2004. 192 s.
7. *Ozerova O. E.* Razvitie tvorcheskogo my`shleniya i voobrazheniya u detej. Rostov n/D: Feniks, 2005. 192 s.
8. *Savenkov A. I.* Put` k odarennosti: issledovatel`skoe povedenie doshkol`nikov. SPb.: Piter, 2004. 272 s.
9. *Piazhe Zh.* Intellekt i vospriyatiye / Zhan Piazhe // Izbrannyye psikhologicheskiye trudy. M.: Prosveshcheniye, 1969. S. 109-142.

Vaganova N. A. Premises of the development and standing of preschooler's creative thinking. Article observes the premises of the development of creative thinking and standing of preschooler's creative personality in the developing interaction process and describes the principles of a child's self-development, forming of the integrative and creative qualities of personality in the conditions of innovative educational space. It is shown, that the preschool age has particular significance for the child's abilities', personality's features' and general giftedness' development. In the article the question concerning the general being of art process and art thinking, and also the features of the modern children's cognitive processes are observed and the main regularities of cognitive abilities' development are shown, which can also be applied to the children's giftedness. That is we mean synergy of relatively autonomous processes of creative thinking and imagination, which are actualized depending on the degree of novelty of a new object.

Keywords: creative thinking, creative personality, cognitive development, cognitive abilities, creative activity, preschool age.

Отримано 18.10.2019

УДК 159.954 – 043.86:[929:001]

Виноградова Вікторія Євгенівна

**СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ**

Виноградова В. Є. Суб'єкт – суб'єктна взаємодія як фактор розвитку творчих здібностей особистості. У статті розкриваються основні чинники розвитку творчих здібностей особистості шляхом суб'єкт – суб'єктної взаємодії. Визначається вплив ставлення дорослих до дитини як до суб'єкта. Аналізуються умови, які можуть стати дієвими щодо